

SAMUEL CAMBEL

PÄŤDESIATE ROKY
NA SLOVENSKEJ DEDINE.
NAJŤAŽŠIE ROKY
KOLEKTIVIZÁCIE

U N I V E R S U M

Samuel Cambel

**PÄŤDESIATE ROKY
NA SLOVENSKEJ DEDINE
NAJŤAŽŠIE ROKY KOLEKTIVIZÁCIE**

Samuel Cambel

**PÄŤDESIATE ROKY
NA SLOVENSKEJ DEDINE
NAJŤAŽŠIE ROKY KOLEKTIVIZÁCIE**

UNIVERSUM
Prešov 2005

Samuel Cambel:

Päťdesiate roky na slovenskej dedine. Najťažšie roky kolektivizácie

Kniha vyšla s finančnou podporou

H. V., spol. s r. o., Na Doline 9, Bratislava

Pamiatke inžiniera Jozefa Dolejšieho (1931 – 1998), dlhoročného predsedu roľníckeho družstva vo Vajnoroch pri Bratislave, jedného z generácie, ktorá sa zaslúžila o povznesenie slovenského poľnohospodárstva a prispela k tomu, že v 80. rokoch 20. storočia Slovensko po prvýkrát vo svojej tisícročnej histórii dosiahlo potravinovú sebestačnosť.

Recenzent

Univ. prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Fotografie

Archív vydavateľstva UNIVERSUM: str. 12, 38, 58, 65, 163, 258, 260, 288, 289, 304

Dionýz Dugas: str. 170

Krajské múzeum v Prešove: str. 19, 79, 87, 130, 131, 151, 164, 189, 200, 255, 270, 279

Kronika rodnej zeme, Martin 1974: str. 74, 93, 98, 180, 197, 210, 218, 240, 241, 252

Súkromný archív Samuela Cambela: str. 16, 18, 50, 53, 116, 117, 273

Súkromný archív rodiny Dolejšiovej: str. 298, 301, 302

Súkromný archív Petra Švorca: str. 2, 7, 23, 32, 122

Štátny archív Levoča, pobočka Poprad: str. 189, 256

Obálka

Peter Švorc a Stanislav Šalko

Vydalo vydavateľstvo UNIVERSUM, Javorinská 26, 080 01 Prešov

© UNIVERSUM 2005

© Text: Viera Cambelová, Jana Višňovská, Boris Cambel

ISBN 80-89046-26-6

ÚVODOM

Máloktorá udalosť posledného polstoročia u nás púta dodnes taký živý záujem, ako kolektivizácia poľnohospodárstva v päťdesiatych rokoch. Nečudo, veď ešte na prelome 40. a 50. rokov 20. storočia tvorilo roľníctvo na Slovensku absolútnu väčšinu obyvateľstva a osud roľníctva bol tak po dlhý čas osudom celého slovenského národa. Inakšie tomu nebolo ani pri nástupe kolektivizácie v 50. rokoch. Aj z tohto dôvodu sa v spojitosti s udalosťami v 50. rokoch na slovenskej dedine ocitá historik pred jedným obrovským balvanom nahromadených a nezodpovedaných otázok, ale už aj rôznych apriórnych súdov a účelových politických hodnotení. Od chválospevov dopisovateľov na stránkach dobovej tlače v 50. rokoch počínajúc, až po spomienky jáchymovských politických väzňov a najrôznejšie svedectvá ľudí akokoľvek postihnutých kolektivizáciou (dnes už častejšie ich potomkov), ak spomeniem aspoň dva najextrémnejšie prípady výkladu tamtých, ako sa s dešpektom hovorí, päťdesiatych rokov. Ani spisovateľ, ktorému je v románe dovolené svoje dejinné obrazy premiesiť aj príbehmi preexponovanými, v detailoch i vymyslenými, nemôže celkom ľubovoľne manipulovať s faktami. Tobôž to nie je prípustné u historika. U neho je historická udalosť, objektívne doložená listinnými dokladmi, autentickými svedectvami a úradnými správami, zápisnicami, memoármi, štatistikami a ďalšími rozmanitými prameňmi, historickou pravdou v celej svojej zložitosti, je záležitosťou prvoradou a zaväzujúcou so všetkými národohospodárskymi, kultúrno-politickými a pravdaže aj etickými kritériami.

V novodobých dejinách, kde sa minulosť snúbi s prítomnosťou a výsledky historického bádania vstupujú na horúcu pôdu politiky, sa musí historik ešte aj obrniť proti nebezpečenstvám dobovej klímy. Požadovaný odstup päťdesiatich rokov od predmetu výskumu, ktorým sa profesionálna historiografia poistuje proti subjektivistickým sklznutiam a legendám každého druhu a ktoré majú byť garantom objektívnosti poznania, sa stáva dôležitou rievnicou pri utriedovaní prameňov. Niektoré fakty v neprehľadnom množstve skutočností, obsiahnutých v prameňoch, zasluhujú bezpochyby, aby boli vyzdvihnuté jasnejšie, iné sa oprávnene ocitajú medzi nepotrebným balastom a buď zostávajú iba na okraji obrazu, alebo ich celkom prechádzame mlčaním. To sa napríklad týka aj nespočetného množstva hlásení o plnení uznesení najrôznejšieho druhu, ktoré veľmi čas-

to zakrývali ťažkosti a ich autori mali sklon veci skôr prikrášľovať. Preto v tejto monografii dostávajú väčší priestor pramene centrálnej proveniencie, ktoré vo svojej dobe zostávali utajované, okrem iného, práve pre dôverný charakter informácií z „prvej ruky“.

V snahe nájsť v konkrétnych javoch a udalostiach vnútornú logiku a prípadne posúdiť aj ich vývinové tendencie, celkové smerovanie, nemôže sa autor celkom ani odosobniť, odludštiť, zostať nezaujatým pozorovateľom stojacim bokom. Spôsob, akým sa vníma skutočnosť v historickom prameni a akým bádateľ prameň interpretuje, závisí aj od mnohých ďalších faktorov, medzi ktoré patria i prejavy jeho národného, sociálneho vedomia, osobné životné skúsenosti i rodové tradície, ktoré autora spoluformovali. Ide pravda o to, aby bádateľ dokázal rozpoznať hranicu, za ktorou sa prestáva hovoriť o histórii ako o vede: to je ten okamžik, keď jeho vnútorný obraz sa začína rozchádzať s objektívnou skutočnosťou, alebo má sklon z rôznych pohnútok historické fakty upravovať jednostrannými výkladmi a závermi.

Udalosti päťdesiatych rokov minulého storočia na slovenskej dedine nezapadli prachom zabudnutia. Od samého začiatku boli vyhľadávanou témou ekonómov, právnikov, sociológov, etnografov, politológov, ale už aj historikov a spisovateľov. A už v 60. rokoch sa vydali i prvé zborníky pamätí priekopníkov združstevňovania, ktorí spomínali na prvé kroky spoločného hospodárenia, na ťažké začiatky s organizovaním spoločných prác v pracovných skupinách, na rozorávanie medzí, ale aj na nízke pracovné jednotky, na skúpe hektárové výnosy...

Spoločenské vedy pomáhali politike burcovať vidiek a získavať ho pre program kolektivizácie. Nechýbali pritom ani apologetické state nás historikov. Aktivita a kvalita historiografických výskumov vzrástla po decembri 1963, keď sa na najvyšších politických miestach štátu rozhodlo o neplatnosti niektorých rozsudkov z 50. rokov, keď sa kriticky začalo hovoriť o násilných metódach pri združstevňovaní a keď v záujme veci došlo k sprístupneniu archívnych dokumentov tej doby. V súlade so spoločenským dianím v 60. rokoch sa historiografia začala zbavovať starých deformácií a podrobovať ich vedeckej revízii. Sympóziu o agrárnych dejinách Československa v máji 1968 v Prahe bilancovalo už výsledky tohto snaženia, osobitne práve s ohľadom na sporné otázky týkajúce sa kolektivizácie. Zborník z tohto sympózia – *Československé zemědělství očima historiků* – (editor Ž. Kratochvílová-Richtová), obsahujúci priekopnícke state na túto tému, vysoko vyzdvihol latku poznania a samo sympóziu naštartovalo sériu vedeckých konferencií a diskusií, niekedy aj s me-

Roľnícky chlebič bol v krajine pod Tatrami vždy najtvrdší

dzinárskou účasťou, ktoré sa potom v 70. a 80. rokoch konali pravidelne na rôznych miestach ČSSR (na Slovensku najčastejšie v Dome vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach a v študijnom zariadení SNR v Častej), kde sa kus po kuse, problém po probléme dostávali na pretras aj sporné otázky povojnových agrárnych dejín.

Medzitým vyzrievalo aj dieťa tohto obdobia: združstevnená poľnohospodárska veľkovýroba. Napriek škodám spôsobeným násilnou kolektivizáciou v 50. rokoch, družstvá napredovali, zbavovali sa postupne niektorých okopírovaných praktík sovietskych kolchozov, ba navyiac, v nadväznosti na naše dávne družstevné tradície rozširoval sa priestor, v ktorom sa viaceré skúsenosti starých družstevníkov mohli i v praxi jednotných roľníckych družstiev postupne udomáčať, čo sa nakoniec prejavilo v celkovom vzostupe slovenského poľnohospodárstva. A už v roku 1974 padali rekordy úrody na celom Slovensku. Do roku 1972 úrody obilia u nás dosahovali len 92% českého priemeru, v roku 1974 sa po prvýkrát v československých dejinách vyrovnali a postupne začali na Slovensku stúpať. V roku 1980 výnosy obilnín v slovenských krajoch dosiahli

4,48 tony a pri pšenici 4,75 tony z 1 hektára, zatiaľ čo v českých krajinách predstavoval hektárový výnos pri obilí 4,04 tony a pri pšenici 4,42 tony. V druhej polovici osemdesiatych rokov úrody pšenice ďalej stúpali a v regióne Bratislavského a Nitrianskeho kraja (nazývaného aj obilnicou Československa) dosiahli v rámci Európy tretiu najvyššiu intenzitu, pričom pred západným Slovenskom figurovalo vtedy len Anglicko a Holandsko. V 80. rokoch 20. storočia dosiahlo Slovensko historický zlom: sebestačnosť vo výrobe základných poľnohospodárskych produktov, ale európske trendy sa dosiahli aj vo vinohradníctve, produkcii mäsa a hydiny i v celkovom sociálnom a kultúrnom povznesení slovenského vidieka.

Tieto skutočnosti nemôže nechať nepovšimnuté ani autor, ktorý skúma sporné päťdesiate roky. Ak má objektívne analyzovať udalosti svojej doby, musí odhaliť obidve strany „mince“: okrem kritiky jednostranných administratívno-byrokratických direktív pri zabezpečovaní päťročnice prichodí mu hľadať aj odpoveď na otázku, kde sa v Československu, a najmä na Slovensku, známom enormnou rozdrobenosťou pôdy a extenzívnosťou jeho poľnohospodárstva, vzali produktívne sily, ktoré ho v rozpätí necelých štyridsiatich rokov vyviedli zo slepej uličky minulých stáročí a pomohli dosiahnuť európsky štandard.

Je nesporné, že korene tohto zvratu nemožno hľadať iba v samotných 80., respektíve 70. rokoch a prijať tézu, že *„sebestačnosť Slovenska vo výrobe základných poľnohospodárskych produktov“* a *„dobrá úroveň“* zásobovania potravinami bola dosiahnutá iba *„za cenu vysokých nákladov“*, t. j. vysokých štátnych dotácií družstvám, za cenu negatívnych *„dôsledkov sociálno-štrukturálnych a ekologických“*.

Oveľa bližšie k pravde stál spisovateľ Ján Lenčo, ktorý obdobie hospodárskych a kultúrno-spoločenských, čiže aj sociálno-štrukturálnych premien v tých časoch charakterizoval ako dobu veľmi *„rôznorodú“*, ako *„obdobie striedania námraz a odmäkov“*. Inými slovami, čierno-bielý obraz týchto rokov sa nestotožňuje s historickou pravdou a platí to tak o päťdesiatych rokoch, ako aj o celom období do novembra 1989. Nespočetné omyly a chyby architektov kolektivizácie striedala obetavosť a vynaliezavosť ľudí práce, ktorí boli skutočnými strojmi dejín národa a Slovenska v druhej polovici 20. storočia. Ak Slovensko, ktoré nemalo zďaleka taký moderný strojový park ako bohaté západné krajiny, dokázalo za 40 rokov vyrovnať technický náskok západnej Európy v poľnohospodárstve, stalo sa tak aj vďaka skvelej práci tisícov agronómov, zootechnikov, mechanizátorov a veterinárov. A nezabudnime na tisíce obetavých a zručných

kombajnistov, traktoristov, na státisíce družstevných roľníkov, z generácie, ktorá našla v družstevnej poľnohospodárskej veľkovýrobe všestranné a trvalé uplatnenie a zmysel života.

Avšak päťdesiate roky priniesli mnohým roľníckym rodinám zároveň i nejedno utrpenie a bolestné chvíle. Už diferencovaný výdaj šateníek v rokoch 1948 – 1949, ako aj opatrenia vlády, ktoré zatažili zámožné vrstvy dediny vyššími kontingentami, odstupňovanými podľa veľkosti majetku, považovali majetné vrstvy vidieka za veľkú krivdu. Kolektivizačné aktivity, ktoré po vypuknutí vojny na Kórei ešte zosilneli a vyústili do násilnej masovej kolektivizácie, dostali do pohybu celý vidiek. Časť roľníctva vec pochopila tak, ako to oficiálne zdôvodňovala vláda: rozpad antihitlerovskej koalície, začiatok ekonomickej blokády západnými mocnosťami, stomiliónový dolárový príspevok, schvalovaný každoročne americkým senátom na rozvratnú činnosť v štátoch sovietskeho bloku, politika atómového nátlaku uplatňovaná po smrti F. D. Roosevelta proti Sovietskemu zväzu – to všetko zostrilo koncom 40. rokov medzinárodnú situáciu, vyvolalo studenú vojnu a vynútilo si aj v Československu opatrenia na zosilnenie obranyschopnosti krajiny. Zásobovacie ťažkosti znásobené katastrofálnou neúrodou roku 1947 zvýraznili nutnosť prechodu k vyšším formám hospodárenia na dedine.

Veľká časť roľníctva však posudzovala udalosti v okolitom svete zo svojho sedliackeho hľadiska. Vlastníctvo pôdy, aj keď nepatrné, bývalo často jedinou životnou istotou, ba až náboženstvom a v čisto poľnohospodárskych regiónoch, krajoch bez priemyslu, kde ľudia nemohli „zavadiť“ o žiadnu inú prácu, nachádzal roľník záruku iba v kúsku pôdy. Keď za hospodárskej krízy v 30. rokoch minulého storočia rodiny nezamestnaných robotníkov živorili na žobračenkách, bez práce, roľnícke deti vďaka tomu kúsku pôdy žili – na rozdiel od svojich rovesníkov z fabrických štvrtí – aspoň na mlieku. Keď skončila 2. svetová vojna, nevedel sa preto roľník zbaviť pocitu krivdy, že napriek sľubom z ilegality nepriniesla nová vrchnosť tak dlho očakávaný pokoj a blahobyť, ale naopak prevratné a dovtedy nepredstaviteľné reformy: spoločne a bez medzí orať, siať, spoločne chovať dobytok, podriaďiť sa kolektívnej organizácii práce, atď. Najhoršie prišlo vtedy, keď sa tieto reformy mali uskutočniť v krátkom čase, často bezhlavo, bez ohľadu na mienku pospolitého ľudu, ignorujúc miestne zvyklosti a osobitosti konkrétneho regiónu, podľa krajskej či celoštátnej šablóny a podľa príkazov a rozkazov zhora. Preto neudivuje, že sa toto obdobie stalo epicentrom záujmu verejnosti a takým zostáva aj dodnes.